

Studying the Critical Approach in the Novel "The Curse of the Earth" by Jalal Al-Ahmad

Hamid Abdollahyan¹, Ahmad Kahrobaee²

1. Corresponding Author, Department of Communication, Faculty of Social Sciences Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran. E-mail: habdolah@ut.ac.ir
2. Department of Communication, Faculty of Social Sciences Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran. E-mail: a_ghahramani@sbu.ac.ir

Article Info

Abstract

Article Type:
Research Article

Article History:

Received:
7, January, 2025

In Revised form:
23, April, 2025

Accepted:
25, April, 2025

Published Online:
21, June, 2025

Keywords: The Curse of the Earth, Jalal Ale-Ahmad, Ecologist Criticism, Environment, Village, City, Land Reform

Here, a synthesis of the historical sociology (the effect of historical and social mechanisms of the 1960s on the occurrence of land reforms), cultural studies (critique of urban-rural power relations by Al-Ahmad), and communications (production of the novel *The Curse of the Earth* as a medium) approaches is offered to critically study the novel 'The Curse of the Earth' by Jalal Ale-Ahmad. In recent years, ecological critique has fascinated the attention of many researchers and environmental enthusiasts. In this novel, the author deals with the relationship between humans and the environment in three main levels. First, the rural environment is contrasted with the urban environment. On another level, the arrival of automobiles in the countryside and the consequences they have had and continue to have on people's culture and attitudes are our second concern. Thirdly, the issue of land reform, with a metaphorical function, informs about human interference in nature and the natural environment. This metaphorical use, as well as the novel's title, which suggests *The Curse of the Earth* on its inhabitants, provides a platform for ecological criticism, in which all human activities on the natural environment can be scrutinized through a new lens.

One of the major contributions of this paper is the synthesis of approaches from historical sociology, cultural studies, and communication in order to understand the temporal and historical context of the production of the novel "The Curse of the Earth". Without such synthesis, we would not have understood why Al-Ahmad had come to identify the destruction of nature in the 1960s.

Cite this The Author: Abdollahyan, H.; Kahrobaee, A. (2025), "Studying the Critical Approach in the Novel "The Curse of the Earth" by Jalal Al-Ahmad", *Journal of Literary Criticism and Rhetoric*, Vol 14, Issue 1, Ser.No. 37, Spring, (145-174). DOI:10.22059/jlcr.2025.388043.2040

Publisher: University of Tehran Press.

1. Introduction

This paper will attempt to critically analyze the novel "The Curse of the Earth" as a case study using a synthesis of approaches such as historical sociology, cultural studies, and communications. The basis of this critical and analytical approach is eco-criticism. These days, the developing intellectual trend, including literary products, in political and social literature locates the roots of eco-centrism and eco-criticism within the growing critical discourse towards industrial civilization. It also investigates the reactions towards the industrialization process of societies and its destructive effects in the last few decades. Therefore, we must identify the politicization of such ideas in the changes during which environmental concerns grew significantly and that the excessive exploitation of nature threatens human life. In any case, extensive research and studies that have been carried out on the destructive effects of greenhouse gases and nuclear poisoning, excessive garnering of natural resources, deforestation, global warming, and ozone layer holes, all led to the conclusion that human dominance over nature is an indefensible issue for humanity. This is where literary products took shape and tried to address the novelists' discontent towards environmental issues.

Here, a synthesis of the approaches from a) historical sociology, i.e., the effect of historical and social mechanisms of the 1960s on the occurrence of land reforms, b) cultural studies, i.e., the critique of urban-rural power relations by Al-Ahmad; and, c) social communication which deals with production of the novel "The Curse of the Earth" as a medium, is offered to study this novel critically. In recent years, ecological critique has fascinated literary scholars, researchers, and environmental enthusiasts. Given its existing capacities and interdisciplinary nature, this approach has opened its place in various scientific disciplines, including natural disciplines and humanities. As a result, the environmental crisis and the need to address this issue have become more prominent than ever.

2. Literature Review

According to Barry (2017 and 2013), citing Glotfelty and Fromm (1996), the critical approach is simply the study of the relationship between literature and the natural world (see Sahu, 2014). In the critical approach, what is of fundamental importance is the shift from a human-centered perspective to a nature-centered perspective (Tošić, 2006). Some also believe that various views and theories have been put forward about the origin of these views in texts related to the ideas of the critical approach (eco-centrism or ecocriticism). That is why a range of ecologists insist that eco-centrism should be traced back to the constant connection between humans and nature that has existed since ancient times (Darakhshe, 2005:10).

Some scholars have commented on Jalal Al-Ahmad and his novel which was written in 1967. He is one of the first generation of Iranian novelists, who deals with Iranian social issues with a critical, bitter, and reckless style. Ranjbar (2013) argues that Al-Ahmad narrates social events, the characteristics of the people, and their natural and social geography in such a way that in many cases his stories and novels are considered valid social documents and historical evidence.

3. Materials and methods

This paper uses narrative analysis to reveal some hidden messages that the novel carries in the form of literary codes, historical sociological phenomena, and power relations. The novel

"Curse of the Earth" was produced in the same style as that of his previous novel titled "The School's Principal" (Al-Ahmad, 1958) is a realistic novel about the atmosphere of teaching in an imaginary village in which the relationship between the teacher and the surrounding society is narrated. Methodologically, units of observation include the expression styles of Ale-Ahmad. Because "Curse of the Earth" is the story of a teacher who is dismissed from the school administration for some reason and is forced to serve in the village. The teacher enters the village as a fifth-grade teacher and goes through some adventures and events that happen to him during his one-year life in the village as lives alongside the people. Sometimes he accompanies the people in their daily events, and sometimes he simply observes the events from a distance similar to an observer. Finally, after a year as a teacher, he leaves the village and the story comes to an end.

4. Discussion and conclusion

In this novel, the author deals with the relationship between humans and the environment on three main levels. First, the rural environment is contrasted with the urban environment. On another level, the arrival of automobiles in the countryside and the consequences they have had and continue to have on people's culture and attitudes are our second concern. Thirdly, the issue of land reform, with a metaphorical function, informs about human interference in the natural environment. This metaphorical use, as well as the novel's title, i.e., *The Curse of the Earth*, provides a platform for ecological criticism, in which all human activities in the natural environment can be scrutinized through a new lens. One of the major contributions of this paper is the synthesis of approaches from historical sociology, cultural studies, and communication to understand the temporal and historical context of the production of the novel. Without such synthesis, we would not have understood why Al-Ahmad had come to identify the destruction of nature in the 1960s. We would also not have understood that his work had used the communicative mechanisms of the production of the novel's media text to convey the concept of the danger of destroying nature. We would also not have understood that a critical approach to cultural studies had made him aware of the power relations between non-rural decision-making systems for implementing land reforms in Iranian villages.

The paper has considered how a human-centered view of the environment can put human life and, consequently, his culture of several thousand years on the verge of collapse and unbridled. Reading the novel *The Curse of the Earth* from an ecological perspective has clarified many of the dimensions and concerns of the author of this novel about the environment. Also, the ecological approach with its basic concepts helped to reveal many neglected aspects of the text and indicated that this approach to analysis was a plausible choice. It should be emphasized that this novel can also be criticized with different approaches such as historical sociology and discourse analysis. In this novel, human intervention in its natural environment is discussed in three general concerns: 1- the contrasting relationship between the village and the city, 2- the arrival of industrial products, and 3- land reform. The narrator of the story also allows the reader to consider a concept such as land reform beyond an approved law by using metaphors and also questions the nature of the tractor that knows no boundaries as an example of the multitude of machines that have established their presence in human life today.

In this novel, the author uses different locations and, in a more general view, the setting of the earth to plot his story and show how the environment shapes human communication and how its

change affects the cultural and social aspects of humans. It also shows how "culture" is related to the environment and humans. In other words, with human interference in the environment, his culture also unconsciously changes. The novel also shows how the human-centered discourse is gaining strength among the villagers. On the other hand, the novel introduces the teacher as a human being who, beyond his administrative responsibilities, thinks about the pain of today's humans and tries to guide humans out of misery. The teacher evokes that kind of realism that implicitly denies the need for superhuman powers to correct our inappropriate behavior towards the environment. This same human being, who sometimes makes mistakes, can choose a path that is safer and will cause him less harm. It should be noted that although the novel shows the teacher has balanced tendencies, he has not yet achieved stability in his actions, and this in itself strengthens the realistic aspect of the story.

مطالعه رویکرد نقادانه در رمان "نفرین زمین" اثر جلال آل احمد

حمید عبداللهیان[✉]،^۱ احمد کهر بایی^۲

habdolah@ut.ac.ir

kahrobaee@ut.ac.ir

۱. نویسنده مسئول، گروه ارتباطات، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه:

۲. گروه ارتباطات، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه:

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: علمی - پژوهشی	در اینجا از رویکرد ترکیبی جامعه‌شناسی تاریخی، مطالعات فرهنگی و ارتباطات برای مطالعه نقادانه رمان نفرین زمین استفاده می‌شود. رویکرد نقادانه ^۱ در سالهای اخیر توجه بسیاری از پژوهشگران و علاقمندان محیط زیست را به خود جلب نموده است. با وجود ظرفیت‌های موجود و ماهیت میان رشته‌ای آن، این رویکرد توانسته جای خود را در انواع مختلف رشته‌های علمی اعم از رشته‌های تجربی و رشته‌های علوم انسانی باز نماید و از رهگذر آن بحران محیط زیست و لزوم پرداختن به این امر را بیش از پیش برجسته کند. در این مقاله تلاش می‌شود تا با استفاده از مفاهیم مطرح در رویکرد بوم‌گرا، رمان "نفرین زمین" اثر جلال آل احمد مورد نقد و ارزیابی قرار گیرد و به مثابه یک نمونه از تولیدات ادبی-تاریخی دهه ۱۳۴۰ و با رویکرد جامعه‌شناسی تاریخ ارزیابی شود.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۰/۱۸	در این رمان نویسنده در سه محور اصلی به رابطه انسان و محیط زیست می‌پردازد. نخست در تبیین کلی محیط زیست روستایی در برابر محیط زیست شهری قرار می‌گیرد. در سطحی دیگر ورود ماشین به روستا و پیامدهایی که بر فرهنگ و نوع نگرش مردم داشته و دارد مورد نظر ما است و در نهایت مسئله اصلاحات ارضی با کارکردی استعاری از دخالت انسان در طبیعت و محیط زیست طبیعی خبر می‌دهد. این استفاده‌ی استعاری و نیز نام رمان که حاکی از نفرین زمین بر ساکنان آن است، بستری را برای رویکرد نقادانه فراهم می‌کند که می‌توان همه‌ی فعالیت‌های انسان بر روی محیط زیست طبیعی را از دریچه‌ی تازه مورد دقت نظر قرار داد.
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۲/۰۳	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۲/۰۵	
تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۳/۳۱	
واژه‌های کلیدی: نفرین زمین، جلال آل احمد رویکرد نقادانه، محیط زیست، روستا، شهر، اصلاحات ارضی.	

استناد: عبداللهیان، حمید؛ کهر بایی، سید احمد (۱۴۰۴)، «مطالعه رویکرد نقادانه در رمان "نفرین زمین" اثر جلال آل احمد»، پژوهش‌نامه نقد ادبی و بلاغت، دوره ۱۴، شماره ۱، شماره پیاپی ۳۷، بهار، (۱۴۵-۱۷۴).

DOI:10.22059/jlcr.2025.388043.2040

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران.

۱. مقدمه و بیان مسئله

در این مطالعه سعی می شود رمان "نفرین زمین" اثر جلال آل احمد به مثابه یک مورد مطالعه و با رویکرد ترکیبی جامعه شناسی تاریخی (اثر سازوکارهای تاریخی و اجتماعی دهه ۱۳۴۰ در رخداد اصلاحات ارضی)، مطالعات فرهنگی (نقد روابط قدرت شهری-روستایی توسط آل احمد) و ارتباطات (تولید رمان نفرین زمین به مثابه رسانه) با بن مایه رویکرد نقادانه (یا نقد بوم گرا) مورد ارزیابی و نقد قرار گیرد.

برای روشن شدن مساله این پژوهش ابتدا لازم است اشاره شود که رویکرد نقادانه که رویکرد نظری این مقاله را فراهم می کند، بالندگی خود را در دهه ی ۱۹۹۰ میلادی آغاز کرد. خصوصاً در مرحله اول، محلی برای تعامل منتقدین آمریکایی با ادبیات آمریکایی بود. روشنفکران آمریکایی به منظور بحث جدی تر و همچنین روشن کردن ابعاد مختلف این نوع نقد، انجمنی به نام آ-اس-ال-ای^۲ را تاسیس کردند (انجمنی برای مطالعه ی محیط زیست و ادبیات). علاوه بر این، مجله ای را تحت عنوان اختصاری (مطالعات میان رشته ای ادبیات و محیط زیست)^۳ نیز ایجاد کردند. در رویکرد نقادانه درباره رابطه ادبیات و محیط زیست و یا رابطه انسان با محیط زیست و چگونه بازتاب آن در ادبیات، بحث می شود (تسک، ۲۰۰۶).

باید اشاره کنیم که تا کنون در ایران تلاش چندانی در زمینه ی نقد آثار ادبی با استفاده از این رویکرد و از منظر استفاده همزمان از جامعه شناسی تاریخی، مطالعات فرهنگی و ارتباطات صورت نگرفته است و موارد معدودی از رویکرد نقادانه در دسترس است. از آن جمله می توان به نقد رمان "گیله مرد" و شعر "آب را گل نکنیم" اشاره کرد که توسط زهرا پارسا پور صورت گرفته است. پارساپور (۱۳۹۱) همچنین در مقاله ای با عنوان "رویکرد نقادانه، رویکردی نو در نقد ادبی" به معرفی این رویکرد و رابطه ی آن با ادبیات می پردازد.

اینکه در رویکرد نقادانه باید به چه نکاتی در اثر ادبی توجه کرد پرسشی اساسی است که مسیر نقد را در اثر ادبی روشن می نماید. آنچنان که پارسا پور (همان) می نویسد در رویکرد نقادانه، منتقد با دو سوال اصلی مواجه است:

۱- محیط زیست و طبیعت چه نقش‌هایی در شکل‌گیری اثر ادبی داشته‌اند؟

۲- هر اثر ادبی چه دیدگاه و رویکردی نسبت به محیط زیست دارد، به عبارت دیگر محیط زیست در اثر ادبی چگونه بازتاب شده است؟

ما پرسش‌سومی هم به آنها اضافه کردیم:

۳- تفسیر ترکیبی و روایی رمان با جامعه‌شناسی تاریخی، مطالعات فرهنگی و ارتباطات همراه با نقد ادبی چه بازتابی در تولید دانش دارد؟

پارساپور (همان) همچنین به نقش زمینه اشاره دارد و معتقد است زمینه، پیوند زننده رویکرد نقادانه با سایر حوزه‌های نقد ادبی است. او نهایتاً از زمینه معنایی مترادف با محیط زیست طبیعی و مکان استفاده می‌کند. در رویکرد نقادانه آثار ادبی اعم از شعر و داستان - می‌توان به نتایج بسیار قابل توجهی در تاثیر عنصر محیط زیست بر شکل و محتوای اثر دست یافت. یکی از پرسش‌های گلوته‌فلی و فروم (۱۹۹۶) که در موضوعات مهم رویکرد نقادانه مطرح است این است که: آیا مکان باید مقوله‌ی جدیدی علاوه بر نژاد، طبقه‌ی اجتماعی و جنسیت، در نقد باشد؟ در رویکرد نقادانه تلاش می‌شود اصطلاح مکان که بیشتر با زمینه و محیط به شکل مترادف به کار می‌رود، در حد مقوله‌هایی مثل نژاد، طبقه و جنسیت اهمیت پیدا کند (پارساپور، ۱۳۹۱: ۲۴).

۲.۱. پیشینه تحقیق و رویکرد نظری پژوهش

در اینجا به دو مساله اشاره می‌شود: ۱- آثاری که به رمان نفرین زمین پرداخته‌اند و ۲- پیشینه نظری درباره رویکرد نقادانه و کاربرد آن در این مقاله. در مجموع سیزده مقاله درباره رمان نفرین زمین به نگارش درآمده است که اغلب به ساختار روایی رمان پرداخته‌اند (نک توسط اشرفی و همکاران، ۱۴۰۲). برخی همچون دادور (۱۳۸۳) این رمان را همچون یک جامعه‌نگاری تلقی کرده‌اند. برخی از این آثار نیز به تحلیل و تفسیر شرایط اجتماعی دهه ۱۳۰۴ از منظر رمان نفرین زمان پرداخته‌اند (نک جعفری و همکاران، ۱۴۰۱). شاید نزدیکترین تحلیل‌ها به آنچه ما در این مقاله انجام داده‌ایم را بتوان در آثار رنجبر (۱۳۹۱ و ۱۳۹۲) مشاهده کرد. با این حال، در زمینه مطالعه رمان "نفرین زمین" از منظر رویکرد نقادانه تحقیق‌چندانی صورت نگرفته است. در عین

حال، در زمینه نظری مطالعاتی در زمینه رویکرد نقادانه وجود دارد که در زمینه نظری به این مقاله کمک می کند.

اما به لحاظ نظری می توان گفت که به نظر بری^۴ (۲۰۱۷ و ۱۳۹۲) و به نقل از گلو تفلتی و فروم (۱۹۹۶)^۵ رویکرد نقادانه به زبان ساده مطالعه رابطه ی بین ادبیات و جهان طبیعت است (همچنین نک، ساهو^۶، ۲۰۱۴). در رویکرد نقادانه آنچه اهمیتی اساسی پیدا می کند، چرخش نگاه انسان-محور به نگاه طبیعت محور است (توسیج، ۲۰۰۶)^۷. برخی نیز معتقدند که درباره خاستگاه این دیدگاه ها در متون مربوط به اندیشه های رویکرد نقادانه (بوم گرایی یا نقد بوم گرا) دیدگاه و نظریات گوناگونی مطرح شده است، به نحوی که طیفی از بوم گرایان اصرار دارند که بوم گرایی را باید در ارتباط دائمی انسان و طبیعت و از زمان قدیم پی جویی نمود (درخشه، ۱۳۸۴: ۱۰). آنچه امروزه به عنوان یک گرایش فکری در ادبیات سیاسی و اجتماعی مورد توجه قرار دارد، ریشه های بوم گرایی را در درون گفتمان رو به رشد انتقادی نسبت به تمدن صنعتی و واکنش به فرآیند صنعتی شدن جوامع و اثرات مخرب آن در چند دهه اخیر جستجو می نماید. بنابراین سیاسی تر شدن این گونه اندیشه ها را اولاً باید در رویکردهای مطالعات فرهنگی که روابط قدرت را ارزیابی می کنند و باید در دگرگونی هایی دنبال کنیم که طی آن دغدغه های زیست محیطی به نحو چشمگیری رشد یافت و اینکه بهره برداری بی رویه از طبیعت نسل بشر را تهدید می کند. در هر حال پژوهشها و مطالعات گسترده ای که نسبت به اثرات مخرب گازهای گلخانه ای و مسمومیت های هسته ای، برداشت بی رویه از منابع طبیعی، تخریب جنگلها، گرم شدن کره زمین، سوراخ شدن لایه اُزن صورت پذیرفت، جملگی به این نتیجه منجر شد که تسلط انسان بر طبیعت موضوعی غیر قابل دفاع برای بشریت است. از این جهت، مسئله هزینه های رفاه، رشد جمعیت و تخریب طبیعت ناشی از توسعه و رشد صنعت از جمله مهم ترین دغدغه های بوم گرایان شد (درخشه، ۱۳۸۴).

اکنون برای پیدا کردن پاسخ برای پرسشهای بالا، به مطالعه پژوهشی کتاب نفرین زمین اثر جلال آل احمد می پردازیم که از جهت زمان و انتشار آن اهمیت دارد. این مطالعه نه تنها از جهت مطالعات فرهنگی بلکه از جهت رویکرد نظری جامعه شناسی تاریخی و نیز ارتباطاتی بودن اثر نیز اهمیت دارد. اگر این کتاب در دهه ۱۴۰۰ نگارش می شد قابل درک بود چرا که بشر

ایرانی به اهمیت تخریب طبیعت واقف شده است اما نگارش آن در دهه ۱۳۴۰ خورشیدی قابل تامل است و باید ملاحظات تاریخی اصلاحات ارضی، رویکرد انتقادی حک شده در رمان و استفاده از رمان به عنوان رسانه و سازوکار ارتباطات برای ابلاغ ناخشنودی نسبت به تحولات دهه ۱۳۴۰ را در نظر گرفت.

۳.۱. روش شناسی: ارزیابی نقادانه رمان "نفرین زمین"

ما در اینجا از رویکرد روش شناسانه روایت شناسی برای تحلیل و تفسیر رمان استفاده کرده ایم که در جامعه شناسی تاریخی، مطالعات فرهنگی و نیز در ارتباطات برای شناخت ماهیت تاریخی، معناشناختی و رویه انتقادی در تولید آثار ادبی کاربرد دارد. روایت در فلسفه نظری هیدن وایت^۸ (۱۹۸۷) همان "داستان" تلقی می شود که محقق وظیفه دارد ویژگیهایش را با توجه به شرایط اجتماعی و تاریخی آشکار کند. در اینجا نیز به تحلیل متن روایی رمان نفرین زمین پرداخته ایم. رمان نفرین زمین به سیاق مدیر مدرسه (آل احمد، ۱۳۳۷) رمانی رئالیستی است در حال و هوای معلمی و ارتباط شخصیت معلم با جامعه پیرامونی. "نفرین زمین" داستان معلمی است که به دلایلی از مدیریت مدرسه عزل شده و مجبور به طی دوران خدمت در روستاست. معلم به عنوان آموزگار کلاس پنجم وارد روستا می شود، و به فراخور زندگی یکساله در روستا و زندگی در کنار مردم اتفاقاتی برایش رقم می خورد. گاهی در رویدادهای روزمره مردم همراه آنان می شود و گاهی مانند یک مشاهده گر صرفاً از دور ماجراها را رصد می کند. نهایتاً بعد از یکسال معلمی روستا را ترک می کند و داستان به انتها می رسد.

این رمان در سال ۱۳۴۶ توسط جلال آل احمد به رشته تحریر درآمد. آل احمد از جمله رمان نویسان نسل اول ایران است، که با نگاهی نقادانه، تلخ و بی پروا به مسائل اجتماعی ایران می پردازد. جلال آل احمد به گونه ای وقایع اجتماعی و مشخصات مردم و جغرافیای طبیعی و اجتماعی آنها را روایت می کند، که در بسیاری از موارد داستان ها و رمان های او را در حد یک سند اجتماعی معتبر می دانند (رنجبر، ۱۳۹۲). رنجبر (۱۳۹۱) همچنین در مقاله ای با عنوان "رسالت روشنفکر و نزاع سنت و تجدد در رمان نفرین زمین"، به مطالعه دیدگاه های اجتماعی آل احمد پرداخته است و معتقد است نویسندگان نفرین زمین در این رمان بجای ارائه یک نظریه اجتماعی در خصوص جامعه ایرانی، بیشتر به بیان رسالت های روشنفکری اش پرداخته و از این

رو تمام نظرهای نویسنده را قابل دفاع نمی داند. دادور (۱۳۸۳) نیز "نفرین زمین" را یک تک نگاری روستایی می داند:

نفرین زمین اثر جلال آل احمد می تواند در آن واحد، یک تک نگاری روستایی و زندگینامه نویسنده اش انگاشته شود. می توان آن را یک جامعه نگاری ساده و یا یک سفرنامه اجتماعی - نشان دهنده چگونگی های یک جامعه - در دوره معینی از هستی آن دانست. با این وجود، آدمهای چنین جامعه ای آدمهای الگویی هستند و نه معمولی. زبانی را که آل احمد برای داستانهای خود برگزیده است، در این داستان به نهایت پختگی می رسد. در این اثر هیچگونه برداشت احساساتی، ملودراماتیک و تخیلی به چشم نمی خورد. نگاه نویسنده به جنبه های خشن و نرمش ناپذیر جهان روستایی، سختی زندگی اینان در پیوند با ابزار کار، محیط زندگی و پیوندهای رویاروی خشک و غیراحساساتی می افتد و از این جهان ایستا تصویرهای زنده و جاندار می گیرد.

در مقاله ی دیگری با عنوان "مطالعه ورود فرهنگ نوسازی (مدرنیته) در رمان نفرین زمین و خوشه های خشم" (صادقی و دیگران، ۱۳۹۶)، ورود مظاهر دوران نوسازی به جامعه روستایی با یک رمان از جان اشتاین بک، نویسنده ای غربی، مقایسه شده است. نتیجه ی این مقایسه نزدیکی دیدگاه های دو نویسنده در دو فرهنگ مختلف را نشان می دهد، که هر دو به تلخی ها و گرفتاری های دوران نوسازی (مدرنیته) برای زندگی انسانی پرداخته اند.

۲. تحلیل و تفسیر یافته ها

در رمان نفرین زمین، آنچه بعد از خوانش همه اثر در می یابیم این است، که طرح اصلاحات ارضی مسئله ای جدید است که قادر خواهد بود سبک زندگی، ارتباطات، آداب و رسوم و فرهنگ مردم را به طور کلی دستخوش تغییر قرار دهد. این تغییر مقدمه ورود نوسازی و بخش نرم آن یعنی اندیشه ی نوسازی (مدرنیته) است. جلال آل احمد در رمان نفرین زمین به عنوان منتقد با نگاهی عمیق به جامعه خود می نگرد و خویشتن خویش را در خدمت جامعه و متعهد به آن می داند. او در این رمان در قالب شخصیت معلم به عنوان روشنفکر شهری وارد روستایی می شود که این روستا نماد تمام روستا های کشور است. (همان) راوی نمی گوید این شهر یا روستا کجاست و تنها می توان فهمید که در ایران است؛ البته نامی از ایران هم برده نمی شود. اما با توجه به مسئله اصلاحات ارضی که یک طرح ملی بود و در ایران اجرا می شد جایز است که بگوییم داستان در ایران روی می دهد. اگر کمی نگاه خود را وسعت دهیم این روستا و آن شهر

می‌تواند هر روستا و هر شهری در سطح کره زمین باشد. در اینجا می‌توان نگاه جهانی شده نویسنده به محیط زیست را نیز دریافت. نویسنده با استفاده‌ی کنایی به مخاطب می‌فهماند که همه‌ی روستاهای ایران چنین وضعیتی دارند. وی در جایی که درباره‌ی اسامی افراد صحبت می‌کند نیز تأکید دارد که همه‌جا این گونه است یعنی همه‌ی روستاها وضعیتی مشابه دارند و در برابر تغییری تاریخی قرار گرفته‌اند. راوی در ابتدای رمان و در فصل اول به نام روستا اشاره می‌کند:

اینجا حتماً علی آباد است یا ...آباد یا ...آباد به هر حال یک جایی مانند سایر جاهای دیگر.

تلویحاً این معنا را به ذهن متبادر می‌کند که همه‌جا ایران اکنون شامل موضوع رمان می‌شود و نیاز نیست که گفته شود این روستا در فلان نقطه است، زیرا درباره موضوعی بحث خواهد شد که فراگیر است و دامنه‌ی فراگیری آن همه‌ی روستاهای کشور را در بر خواهد گرفت. نویسنده همچنین از خاطرات افراد کمک می‌گیرد تا مسئله رمان خود را به همه‌جا کشور گسترش دهد. برای نمونه یک فصل به طور کامل به خاطرات فضل/الله اختصاص دارد، که در آن نویسنده سعی دارد با خاطرات فضل/الله به نقاط مختلف سفر کند، تا نشان دهد که چگونه اصلاحات ارضی و الزامات زندگی دوران نوسازی (مدرن) محیط زیست را در سراسر کشور دستخوش بی‌رحمی‌های خود قرار داده است.

جامعه در رمان «نفرین زمین» جامعه روستایی-شهری^۹ دهه چهل در ایران است که طبقه کشاورز را در مقابل طبقه ارباب یا مالک قرار می‌دهد. موضوع اصلاحات ارضی و امحای فئودالی و مالکی ایران با ورود مدرنیته در بین کشاورزان آشکارا به چشم می‌خورد (صادقی و دیگران، ۱۳۹۶).

حضور یک به یک لوازم زندگی جدید در دوره نوسازی (مدرنیزاسیون) مانند رادیو، موتور برق و تراکتور و ... نشان از تغییراتی در محیط پیرامونی دارد، که باعث تغییر شیوه‌ی زندگی مردم می‌شود. اما این تغییرات در این حد نمی‌تواند زمینه را برای تحقق نوسازی یا تجدد (مدرنیزاسیون) فراهم آورد، بلکه پیش از آن و مهمتر از همه‌ی اسباب تجدد، نیاز است تا نحوه مالکیت زمین اصلاح شود، که نام اصلاحات ارضی را به خود می‌گیرد. این تغییر یا اصلاح ارضی به تغییر شکل مالکیت و ایجاد مالکیت خصوصی می‌انجامد که نهایتاً به نفع قدرت دولت مرکزی است و راه را برای تغییر در شیوه‌ی زندگی و نوشدن سبک زندگی مردم هموار می‌سازد. مسئله اول در پیمودن مسیر نوسازی یا تجدد (مدرنیته) تغییر به سمت جلو است، که تغییری تحمیلی است و

نمی توان انتظار داشت مردم شرق تنها با کتاب و رسانه متحول شوند بلکه نیاز است که با تغییر در شکل مالکیت، شکل فعالیت روی زمین های کشاورزی نیز تغییر کند و در نهایت با کوچاندن مردم روستا به شهر بتوان به تحقق اندیشه های نوسازی یا تجدد فکر کرد.

در ادامه سعی می کنیم رابطه ی متباین شهر و روستا، زاویه دید، نقش مکان، ورود ماشین و تأثیرات آن و مسئله اصلاحات ارضی را به عنوان مولفه هایی زیست محیطی که در تعامل با فرهنگ اجتماعی و سیاسی مردم، معنای کلی اثر را شکل می دهند مورد مطالعه قرار دهیم. جالب آنکه این نقد به اثر سازوکارهای اجتماعی و سیاسی دهه ۱۳۴۰ اشاره دارد که موجبات اجرای اصلاحات ارضی را فراهم آورده و زمینه را برای ورود لجام گسیخته ایران به دوران تجدد فراهم آورد. این ارزیابی نقادانه در اینجا به ترکیب رویکرد جامعه شناسی تاریخی و ارتباطات و حتی مطالعات فرهنگی مربوط می شود.

۱.۲. روستا و شهر؛ تجدد در برابر طبیعت

در ادبیات به ویژه در شعر با بیان های مختلف به تفاوت های روستا و شهر پرداخته می شود. برای نمونه می توان به شعر "مدینه فاضله" از قیصر امین پور (۱۳۸۷) اشاره کرد که همین مضمون را در خود دارد:

«خدا روستا را

بشر شهر را...

ولی شاعران

آرمانشهر را آفریدند

که در خواب هم

خواب آن را ندیدند ...»

در این شعر، روستا مکانی است طبیعی و هدیه ای از سوی پروردگار که در تقابل با شهر به عنوان عنصری بشری قرار دارد و انسان در ساخت آن نقش اصلی را بر عهده داشته است.

بنابراین پناه بردن به روستا یعنی رفتن به جایی که خداوند خلق کرده و برای انسان مهیا شده است و در واقع در آنجا می‌توان شاهد مدلی از زیست مسالمت آمیز و بی دغدغه ی انسان و طبیعت بود. در رمان "نفرین زمین" نیز راوی، که یک معلم است، از درون محیطی انسان-ساخت رانده شده و به جایی قدم نهاده است، که مولودی غیربشری است. این روستا روستایی است که کمترین بهره ها را از زندگی شهری دارد. در یک نگاه کلی به رمان، رابطه روستا و شهر و تباین این دو و تاثیرات متقابلی که بر یکدیگر دارند طرح کلی رمان را شکل می دهد. روستا به عنوان محیط زیستی بکر در برابر شهر، که در حال تجربه نوسازی است واجد فرهنگی است، که در این فرهنگ مردم با محیط اطراف خود مهربان هستند، اگرچه به سختی قنات حفر می کنند اما نظم طبیعت و محیط زیست را به هم نمی زنند، مقنی روستا رگ آب را در صحرا پیدا می کند و با طبیعت رابطه ای دوستانه دارد.

-خو، خیالت می‌رسد همه جا می‌شود آق معلمی کرد؟ تو روی زمین آقا معلمی. خو، زیر زمین از شولات بر می‌گردد، از دج رد می‌شی، خو می‌رسی به رگ آب دیگر. عین گوسفند، تا گیرش نیاوری که خونس در نمی‌آد.

-اما من رگه‌ی آب را عین رگ گوسفند می‌شناسم. خو، کدام مهندس می‌تواند یک گشت بزند دور آبادی و بگوید این جا را بکن یا آن جا را؟ خو، خاک‌شناس می‌آید، آب‌شناس می‌آید، هواشناس می‌آید. تازه از هر سه تا چاهی که می‌زنند یکیش آبی می‌شود. حالا تو آقا معلم می‌گویی من دارم جان کردی می‌کنم. خو، تو خیال کردی که من جان خودم را دوست ندارم؟ چرا دوست دارم، اما می‌دانم که هر زمینی آبی دارد...

در فصل اول، که آشنایی معلم با روستا است، شمایی کلی از زندگی روستاییان، وضعیت و گفتمان های موجود ترسیم می شود. برای نمونه ملاحظه می شود که درویش به معلم -که او هم بی نام و نشان است- می گوید:

اهالی به زودی رادیو خواهند خرید و به هوای بهشتی که رادیو از شهر ترسیم می کند به شهر خواهند کوچید.

یا در گفتگوی معلم جدید با معلم قدیمی که قبل از تاسیس مدرسه در مکتب خانه صاحب مقام استادی بوده مشاهده می شود که وی با طعنه به معلم جدید می گوید بچه هایی که من تربیت کردم همه پایشان روی همین زمین بود، اما آنهایی که مدرسه تربیت کرد بیشتر از پنجم دبستان

در این روستا نماندند و همه کوچیدند. معلم قدیمی تلویحاً نظام آموزش را خطاب قرار می دهد و دستگاه آموزشی جدید را دستگاهی غریبه پرور و ناکارآمد معرفی می کند.

در بین همین سطور آغازین رمان گفتمانی که در بین مردم رواج یافته است گفتمان زندگی جدید و دوره نوسازی است؛ و عامل این رواج رادیوست؛ که از ملزومات زندگی جدید آن روز به حساب می آمد. مردم اگرچه هنوز در عصری قدیمی زندگی می کنند، اما آوازه ی نوسازی به آنها رسیده است و به گفتمان مسلط در روستا تبدیل شده است.

در همین فصل نویسنده گونه شناسی^{۱۰} از مردمان روستا ارائه می دهد که تصویری از همه ی روستاییان است. همچنین سبک زندگی آنها را، که ارباب و رعیتی است، اعتقادات آنها را، که هنوز در برابر ارزش های تجدد (مدرنیته) مقاومت می کنند. به عنوان مثال، هنگام برداشت محصول خود درویش را سر خرمن خبر می کنند! که نشان از سبک زندگی سنتی با اعتقاداتی دیرینه دارد. درویش در این اثر نماد اعتقادات چندین هزار ساله ی مردم است. اعتقاد آنها به فراطبیعت (ماورالطبیعه)؛ و هم از این رو است که گفتگوی معلم با درویش در اولین روزهای حضورش در روستا یک گفتگوی نمادین (سمبلیک) است.

لعنت به آن کسی که فرهنگ جدید را با میز و نیمکت و قرتی بازی شروع کرد. من یک جسم خارجی ام که چشم ده را کور می کند، حتی مدیر هم زیادی است. همان میرزا عمو بس است.

- راست می گویی درویش. یک عمر تو کله ی ما کرده اند که فرنگ بهشت روی زمین است. کتاب، معلم، رادیو همه می گویند، بهشت روی زمین است. تو هم یک محصل دانشسرا. و بهت می گویند اگر شاگرد اول شدی می روی فرنگ. تو هم کوشش می کنی، اما بابات فراش پست است. دستش هم به هیچ جایی بند نیست. ناچار آن یکی می برد که باباش رئیس بانک است یا رئیس پست است یا رئیس ژاندارمری. و تو می مانی با یک آرزو که شده یک بغض. کسی هم نمی آید بگوید بابا فرنگ هم چندان تخم دوزدهای نیست. مسافر بر می گردد با چشم های گرد شده، محصل بر می گردد با جبهی صدارت، تاجر بر می گردد با نمایندگی کمپانی، فیلم می آید پر از سبزی و زردپری. و ماشین، از همه مهمتر. یک روزی بود که اسکندر به ظلمات می رفت دنبال سرچشمه ی آب حیات. اما حالا همه می روند دنبال سرچشمه ی ماشین. ظلمات تو هند بود، اما سرچشمه ی ماشین اروپاست و آمریکا. ماشین برق می دهد، منبع نور است، اما آب حیات تو ی ظلمات بود. می فهمی درویش؟

تحلیل این گفتگو نشان از آن دارد که معلم، هم دوست دارد با درویش هم‌کلام شود و هم از هم‌کلامی با او به مطلوب خود نمی‌رسد! در واقع معلم به دنبال کسی است که بتواند با او درد دل کند و راز، غم و اندوه خود را با او بازگوید، اما در این گفتگو بی‌شکیب است و همواره با طعنه‌هایی اعتقادات درویش را نیز مورد سوال قرار می‌دهد. زوال اندیشه‌های سنتی و سوال از اندیشه‌های تجدد در درون معلم نشان از آن دارد، که او به تمامی تجدد (مدرنیته) و استیلای ارزش‌های آنرا نپذیرفته است و همچنان در میانه‌ی این راه قرار دارد. معلم نماد انسانی است که تجدد در درون او در حال حلول است. از خود بیگانه است و گاهی با نفرت درباره خود صحبت می‌کند:

من یک جسم خارجی‌ام که چشم ده را کور می‌کند.

معلم در این عبارت دوباره به طبیعت روستا اشاره می‌کند و وجود خود را، که نماد انسان جدید (مدرن) یا در آستانه‌ی تجدد است، برای ادامه حیات روستا مضر می‌داند.

۲.۲. زاویه دید

مطالعه زاویه دید در نقد ادبی همواره از اهمیت بسزایی برخوردار است. زاویه‌ی دیدی که نویسنده انتخاب می‌کند، بر عناصر دیگر داستان هم چون شخصیت پردازی، گسترش و تکوین پیرنگ، سبک و صحنه پردازی تاثیر به سزایی دارد. چرا که سازمان بندی داستان در گرو زاویه دید است (شعیری و دیگران، ۱۳۹۱). این داستان توسط راوی اول شخص روایت می‌شود. انتخاب راوی اول شخص باعث می‌شود مخاطب اثر، احساس صمیمیت و همدلی بیشتری با راوی پیدا کند. انتخاب این زاویه دید از آن جهت دلالت‌مند^{۱۱} است که هم راوی و هم مخاطب در یک مسئله مشترک هستند. اینکه راوی خود را معرفی نمی‌کند، بیانگر این موضوع است که هرکس این داستان را می‌خواند امروز در گفتگویی با گذشته و در شکی برای قبول یا رد ارزش‌های جهان جدید و تجدد است. این نوع روایت، مقوم معنای متن و به این معناست، که مخاطب هر که می‌خواهد باشد یک انسان امروزی است و انسان امروزی همواره این حالت سرگشتگی را در درون خود دارد؛ از طبیعت اصیل و محیط زیست طبیعی که در آن فرصت پرورش خود را

داشت جدا گشته و وارد جهان ماشینی و صنعتی شده است. جهانی نو، که برای او آرامشی از جنس هم‌زیستی با طبیعت به ارمغان نیاورده است. معلمی تنها، که تجدد را درک کرده و می‌داند که دستگاه مولد برق مرهمی بر درد تنهایی او نیست!

۳.۲. نقش مکان

آنچه در رویکرد نقادانه اهمیت دارد بحث فضا‌مندی هانری لفور (۱۹۹۱)^{۱۲} و لکاف و جانسون (۱۹۸۰)^{۱۳} است که نقش مکان در فرآیند معنا‌سازی مطرح می‌شود. البته ما مفهوم فضا‌مندی را در اینجا با کمی تعدیل به معنای بازتاب نقشه زندگی انتزاعی در بازتاب مکان در داستان بکار می‌بریم و کمتر به رابطه جغرافیا و فضا‌مندی توجه کردیم. بر این اساس و در اینجا این پرسش مطرح می‌شود که مکان چگونه توانسته به ساخته شدن معنای اثر کمک کند و نیز مسائل زیست محیطی چگونه در اثر ادبی خود را نمایان ساخته و به معنای کلی اثر قوام داده است.

راوی با برشمردن خصوصیات روستا در پی آن است که تابلویی انتزاعی از جنس فضا‌مندی لفوری (۱۹۹۱) را در برابر چشم مخاطب ترسیم کند تا نشان دهد روستا چگونه جایی است و تغییرات محیطی و زیست محیطی که انسان موجب آن است، چگونه به عاملی برای تغییر ارتباط انسان‌ها با یکدیگر تبدیل شده است. برای مثال، با ورود برق و دستگاه مولد برق زندگی افراد چگونه دستخوش تغییر می‌شود. اساساً زمین شکل دهنده رمان است و این مکان‌ها هستند که رمان را پیش می‌برند. معنا و تصویر زندگی روستایی در رمان با استفاده از مکان‌ها ساخته می‌شود نه مثلاً لهجه یا نوع پوشش یا نوع استقبال از مهمان و امثال آن. البته این عناصر در جای جای رمان موجود است، اما مکان‌ها در برداشت فضا‌مندانه و انتزاعی و در نقشه زندگی ایرانیان روستانشین بسیار دال‌تمند انتخاب می‌شوند؛ شهر، روستا، مدرسه، قبرستان، زمین‌های کشاورزی، حمام، و... .

یکی از این مکان‌ها مدرسه است. مدرسه به عنوان عنصری نو و جدید در این رمان خود نمایی می‌کند. حتی مزرعه‌ی کوچکی که معلم به همراه دانش‌آموزان در کنار مدرسه ایجاد کرده است تقویت‌کننده این دیدگاه است که مدرسه در روستایی با این مشخصات یکی از ظواهر و ملزومات زندگی جدید است. نکته‌ی قابل توجه در مورد این مکان این است که مدرسه بر روی

قبرستان سابق روستا بنا شده است. در واقع قبرستان هم به نوعی در معرض تغییرات قرار گرفته است و در حال تحولی نمادین است؛ محل خلوت مردم با رفتگان خویش و محل دفن عزیزترین افراد امروز به مکانی برای رفت و آمد و یادگیری علوم جدید تبدیل شده است. بدین معنا می‌توان توضیح داد که تحلیل فضا‌مندی در رمان نفرین زمین بدین لحظه حساس نزدیک می‌شود، که آل احمد بگوید تجدد نقشه زندگی مردم را چه به لحاظ انتزاعی و چه به لحاظ واقعی تغییر داده است. بنا بر این، دلالت^{۱۴} نهفته در انتخاب این مکان آن است که عقل در حال استیلا بر اعتقادات مردم است و تمدن دوران نوسازی بنای خود را با ویران کردن بنیان‌های اعتقادی بشر و ساختن بنیان‌های عقلانی بر ویرانه‌های اعتقادات شروع کرده است. از این رو مشاهده می‌شود که مکان و استفاده‌ی آن در رمان یکی از عناصری است که به شکل‌گیری معنای کلی اثر کمک نموده است و به شکلی غیر صریح به ساختن پیرنگ^{۱۵} داستان کمک نموده است. به طوری که می‌توان مکان‌های داستان را بدون حضور افراد، مانند ترسیم یک نقشه داستانی در کنار هم چید و از خلال آن معنای رمان را جستجو کرد. مکان‌ها آنچنان پیوسته بکار می‌روند که خواننده دائماً در حال رفت و آمد است. از مدرسه به خانه‌ی اربابی، از خانه‌ی اربابی به امام زاده، از میدان اصلی روستا به قهوه‌خانه و این حرکت در داستان همواره ادامه دارد تا جایی که نهایتاً وارد روستایی دیگر می‌شویم برای ساخت مدرسه‌ای دیگر.

تاکید بر عناصر محیطی وجه غالب رمان است و مکان‌ها در رمان غالباً عمومی هستند. حتی خانه‌ی اربابی هم مجمعی عمومی است، که تصمیم‌گیری‌های مهم و حل و فصل امور در آن انجام می‌شود. چنین چینش فضایی و مکانی نشان‌دهنده‌ی نزدیکی روابط مردم در روستا است. به عبارت دیگر هنوز حریم خصوصی، اتاق خصوصی و مالکیت خصوصی چندان در درون زندگی مردم راه ندارد و این سبب نزدیکی مردم به یکدیگر است. به طوری که معلم با وجود اینکه یک غریبه است، به زودی با زندگی روستایی اخت می‌شود و بسیاری از عادت‌های خود را کنار می‌گذارد. روستا و محیط آن معلم را نیز متقاعد می‌کند که رفتارش را تغییر بدهد، برای نمونه دیگر ریشش را نتراشد، و یا کراوات نبندد و نگران اتوی لباسش نباشد؛ در واقع رفتارهای ظاهراً شهری خود را کنار می‌گذارد و به انسانی روستایی تبدیل می‌شود. البته همچنان که او در حال تبدیل شدن به انسانی روستایی است و فرهنگ روستا باعث این تغییر رفتار یا عقب‌گرد می‌شود، از طرفی دیگر ورود ابزارهای جوامع صنعتی بر رفتار روستاییان تاثیر می‌گذارد و بحث‌ها

و بعضاً دعوای جدیدی را برایشان به ارمغان می آورد. اگرچه عناصر مکانی در رمان نمایان شده اند، اما نویسنده به تغییرات آنها در بستر زمان نیز توجه دارد و مکان ها همواره از طریق سنجش هایی با زمان معنای متن را شکل می دهند. برای مثال، حمام جایی است که از گذشته وجود داشته است اما در دوره تجدد، تغییراتی در آن دیده می شود که از جمله مولفه های معناساز در متن رمان است. قبرستانی که به مدرسه تبدیل شده است نیز به همین ترتیب.

قنات، که معلم برای دیدن آن و مقنی اش بسیار اشتیاق دارد، مکان های تاریخی در روستای امیرآباد و برج و قلعه که نمادی از عدم دسترسی غریبه ها یا محافظت از محیط روستاست، گته ده و به تصویر کشیدن مکان های آن، تمامی سازه های ذهنی یا تصورات مکانی هستند که در کنار هم زندگی روستا و تغییراتی را که در حال رویدادن است به خوبی تصویر کشیده است. داستان با برنامه ی ساختن مدرسه ای جدید یا به عبارتی مکانی جدید در روستایی دورتر به پایان نزدیک می شود و مشاهده می شود که روند مدرن شدن روستا و زیاد تر شدن سهم دخالت بشر در محیط زیست همچنان ادامه می یابد.

۴.۲. ورود ماشین و ابزار جامعه صنعتی

یکی از عناصری که محیط زیست را به شدت تحت تاثیر خود قرار داد و به سرعت موفق شد با ورود خود به عرصه ی زندگی بشر نوع نگاه انسان به خود و طبیعت پیرامونش را تغییر دهد، ماشین و ابزار آلات جامعه صنعتی بود. ماشین با قدرتی مقهور کننده هر چیزی را که در برابر خود مزاحم می دید بدون هیچ اندیشه ای ویران می کرد و از سر راه بر می داشت. ورود ماشین یعنی تغییر در همه ی شیوه های کار؛ نیرویی که به راحتی فرهنگ چندین ساله را در یک شب دگرگون می کند. ماشین به عنوان یکی از مظاهر تمدن جدید با ورود خود روستا را برای تحولی بزرگ آماده می سازد.

در رمان "نفرین زمین" نویسنده با هوشمندی و با استفاده از آرایه ادبی مجاز مرسل به علاقه ی لازم و ملزوم^{۱۶}، ماشین و نقش منفی آن در تخریب محیط زیست و بر هم زدن نظم زندگی سنتی را به نقد می کشد. سه نوع ماشین در داستان حضور دارند. یک تراکتور، یک مولد برق که در آسیاب جدید کار گذاشته می شود و یک ماشین باری. این سه ماشین به نوعی تمام ابزار آلات

صنعتی که انسان در روزگار تجدد از آن بهره برده است نیز شامل می شود. پیش از هر کس دیگری، یکی از اهالی، ماشینی باری خریده که هم نقش سواری را در سفر به شهر بر عهده دارد و هم وسیله ای برای جابجایی وسایل اهالی روستاست. در واقع اولین ارمان ماشین آسان نمودن سفر به شهر است. ماشین با تسهیل رفت و آمد در کنار رادیو نقش مکملی را بر عهده دارد؛ ماشین این امکان را فراهم می کند تا روستایی به محض اینکه تصمیم گرفت به بهشتی که رادیو می گوید کوچ کند، به وی کمک کند تا راحت تر بساط خود را در شهر پهن کند. به عبارت دیگر روند خالی شدن روستاها هیچ حلقه ی مفقوده ای در رمان ندارد. همه چیز برای کوچ روستاییان آماده است. اما حضور ماشین به باربری خلاصه نمی شود، ماشین و بیشتر از خود آن، تفکر ماشینی دو نقش دیگر را در این رمان بر عهده دارند؛ تراکتور و مولد برق.

تراکتور با حضور در روستا خبر از پیشرفت صنعتی می دهد، البته این ابزار جدید در بدو ورود باعث درگیری اهالی یکی از آبادی های اطراف نیز شده است. درگیری که به دخالت نیروهای انتظامی وقت منجر می شود. تراکتور صرف نظر از خدماتش باعث بیکاری عده ای از اهالی نیز خواهد شد- افرادی که به زودی با ماشین باری به شهر می کوچند. با ورود تراکتور و ماشین، محیط زیست روستا (زمین های کشاورزی)، که تا پیش از این تنها با کمک انسان و به کار گیری حیوانات اهلی مورد بهره برداری قرار می گرفت، شاهد تغییری بزرگ در نوع، کمیت و کیفیت بهره برداری است. تراکتور حد و مرز زمین را نمی شناسد و در بدو امر باعث درگیری اهالی می شود. نویسنده با استفاده از آرایه ادبی مجاز به علاقه ی لازم و ملزوم، تراکتور را به عنوان وسیله ای که حد و مرزهای انسانی را نمی شناسد معرفی می کند. تراکتور مجازاً همه ی ماشین آلات صنعتی را شامل می شود که زندگی بشر را دستخوش تغییرات بی حد و مرز و ناآگاهانه قرار داده است. نشناختن حد و مرز توسط تراکتور، استعاره ای از حضور یک غریبه است. تراکتور یک غریبه است که با شناخت های سنتی و اصیلی که نمونه ی آن را در مقنی یا عمو میرزا (معلم قدیمی) سراغ داشتیم بیگانه است. او ماشین است و زبان زمین و اهالی روستا را نمی داند. پس با ناشی گری های خود موجب درگیری اهالی و بر هم خوردن نظم چندین هزارساله محیط زیست طبیعی می شود. در واقع تراکتور تمثیلی از همه ی انواع ماشین هاست، که با زمین، محیط زیست و آداب تعامل با آن بیگانه است. سومین ابزار جامعه صنعتی که وارد روستا می شود آسیاب برقی است؛ ورود برق به روستا صرف نظر از مزایایی که دارد، در اولین گام

آسیاب بادی را تعطیل می کند. و با ورود برق به محیط و فضای اجتماعی روستایی ساعت خواب و بیداری مردم را برهم می زند و بازتعریف می کند. آسیاب برقی هم مانند تراکتور نزاع هایی را در روستا ایجاد می کند، که منشاء همه ی اختلافات بعدی در رمان می شود. اما نکته ی مهم که به صورت غیر صریح در داستان نشان داده شده است مسئله ی آلودگی صوتی است. در این رمان، آلودگی صوتی بیش از آلودگی هوا خود را نشان می دهد. زیرا با ساکت شدن موتور برق همه ی اهالی ده کنجکاو از اینکه چه اتفاقی افتاده است از خانه بیرون می آیند! چیزی که شاید در روایت راوی بسیار پنهان باشد و خواننده از کنار آن به سادگی عبور کند، همین مسله آلودگی صوتی است. ممکن است آلودگی صوتی را در مقطعی که رمان در آن نوشته شده است اصلاً موضوعی قابل طرحی ندانیم اما با اندکی دقت در می یابیم که نویسنده تلویحا به موضوع آلودگی صوتی اشاره دارد و ما امروز در رویکرد نقادانه ی این اثر می توانیم به این موضوع اشاره کنیم که چگونه آلودگی صوتی حتی قبل تر از سایر آلودگی های ناشی از ابزار آلات صنعتی محیط زیست طبیعی را دچار بحران می کند. شاید این بحران چندان به چشم نیاید اما از ابتدای ورود ماشین به صحنه ی زندگی، انسان با آن دست به گریبان است. تأثیرات مخربی که آلودگی هوا بر محیط زیست طبیعی دارد نیازمند دانش تخصصی که در موضوع این مقاله نیست اما برای نمونه می توان این سوال را مطرح کرد که آلودگی صوتی چگونه می تواند به از بین رفتن بعضی از گونه های گیاهی یا جانوری کمک کند؟

یکی دیگر از ملزومات زندگی مدرن، وسایل ارتباط جمعی است. در این رمان رادیو نقشی محوری در تسهیل تغییرات اجتماعی دارد. رادیو تنها وسیله ارتباط جمعی روستا است. حتی عده ای که سواد خواندن و نوشتن هم ندارند، تمایل زیادی به خریدن رادیو دارند. رادیو وسیله ی ارتباط مردم روستا با زندگی جدید (مدرن) است. رادیو آنچنان از طرح های ملی و موفقیت این طرح ها سخن می گوید که هیچکس جز فضل/له که بواسطه خدمت سربازی مجبور شده است اندکی در داخل کشور سفر کند و شهرها و زندگی مردم سایر اقشار و روستاهای دیگر را دیده است نمی تواند دروغ های رادیو را بر ملا کند. در واقع رادیو به عنوان وسیله ای ارتباطی نقشی تعیین کننده در آماده کردن ذهن مردم برای پذیرش تغییرات زیست محیطی جدید دارد. رادیو با تبلیغات خود مردم را در مورد طرح های جدید توجیه می کند و با تعریف های کذایی از شهر باعث کوچ مردم از روستاها و در نتیجه ی آن رها ساختن زمین های کشاورزی و ازدیاد جمعیت

شهر شده است. در واقع اشاره نویسنده به رادیو هرچند با تفصیل و توضیح نیست، اما حکایت مفصلی را در خود دارد و آن همان رسالت تاریخی رادیو برای دگرگونی های بزرگ زیست محیطی است! رادیو تنها با تبلیغات خود می تواند مردم را از روستایی که سال‌ها در آن زندگی راحتی داشته اند به شهری بکشانند که احتمالاً به زودی انسان از آن خسته خواهد شد.

بنابراین، می بینیم در موضوع ورود ابزارآلات صنعتی به جهان سنتی روستا، نیز متن رمان به خوبی تاثیرات مخرب آنها را بر محیط زیست و به تبع آن بر فرهنگ مردم نشان می دهد. حفر چاه های عمیق تنها با ابزارها و ماشین آلات صنعتی ممکن است. در حالی که مقنی و شاگردش زمانی که معلم برای دیدن آنها رفته است با حداقل امکانات و حداکثر آگاهی در حال حفر قنات هستند. تباین موجود در اثر در مورد حفر چندین چاه عمیق و حفر قنات علاوه بر اینکه مولفه ای دیگر در برجسته ساختن تفاوت های دنیای جدید و سنتی است، این موضوع را نیز به خوبی نمایان می سازد که نحوه ی برخورد انسان با طبیعت به واسطه ابزارهایی که در اختیار او قرار گرفته چقدر متفاوت و بی رحمانه تر شده است؛ و علیرغم ادعای او در دسترسی به علوم جدید، انسان در برخورد با محیط زیست بسیار جاهلانه و حتی ناآگاهانه تر از قبل عمل می کند. به طور کلی رمان با پرداختی ظریف به زوایای پنهان و تاثیرات نامحسوس و نامطلوب استفاده از ابزارهای صنعتی سعی دارد نشان دهد که چگونه رفتار انسان در قبال طبیعت به سمت انسان محوری و بهره وری خودخواهانه و حداکثری تغییر یافته است.

۲.۵. اصلاحات ارضی، استعاره‌ای^{۱۷} فراگیر

یکی از سوالاتی که گلوته‌لی (۱۹۹۶) در رویکرد نقادانه مطرح می کند و معتقد است که منتقد بوم گرا باید آن را در نظر داشته باشد، این سوال است که استعاره های زمین چگونه بر رفتار ما با طبیعت تاثیر می گذارند؟ با در نظر گرفتن این پرسش می بینیم که اصطلاح اصلاحات ارضی نیز در این رمان به شکلی استعاری بکار رفته است. اگرچه مسئله ی اصلاحات ارضی مسئله ای عینی است که در رمان اتفاق می افتد و در دوره ای در کشور ایران صورت گرفت، اما پرداختن به جنبه های عینی آن نباید ما را از ابعاد معنایی که کاربرد استعاری آن برای خواننده ایجاد می کند غافل سازد. اصلاحات ارضی فرآیندی است که ریشه های آن را می توان در تاریخ زندگی بشر جستجو کرد و با آن حتی می توان تا زندگی های اولیه بشر نیز سفر کرد. به عبارت دیگر

اصلاحات ارضی همه ی انواع مختلف دستکاری هایی را که بشر بر روی زمین داشته است شامل می شود و در نگاهی ژرف تر همه ی دخالت های بشر در محیط زیست طبیعی را در بر می گیرد. این استعاره فراگیر همه ی فعالیت ها و بدرفتاری های بشر با محیط زیست طبیعی اش را در بر می گیرد.

رمان، در برابر این نوع نگاه ویرانگر، رفتاری جایگزین را برای تعامل با زمین معرفی می کند. رفتاری از روی آگاهی. فعالیتی که مقنی قنات برای جستجوی آب در زیر سطح زمین دارد مانند رفتار یک طبیب یا یک پرستار مهربان با یک بیمار است! او به دنبال رگ آب است؛

هر زمینی آبی دارد. خو، زمین حکم تن آدمی زاد را دارد، پر است از رگ و پی. اگر رگ دست را بزنی یا حجامت کنی خون یواش یواش درمی آید، عین قنات. خو، برای صحت مزاج هم خوب است. اما اگر گردن آدم را بزنی چطور؟ خو، جوش با جوش درمی آید. عین چاه های موتور. تن این زمینی که ما می شناسیم، آن قدرها خون ندارد که جواب این همه چاه را بدهد. خو، دل آدم می سوزد.

مقنی آنقدر با زمین مهربان است که حاضر نیست ضربه ای اضافه بر زمین بزند و از ابزار خود دقیقاً در جایی استفاده می کند که مطمئن باشد به آب خواهد رسید. در واقع او بیشتر از اینکه نیروی خود را صرف کلنگ زدن کند، صرف شناخت زمین و شناخت ویژگی های طبیعت می کند. چیزی که امروزه در فعالیت های انسانی فراموش شده است و بشر بیش از اینکه درباره زمین اندیشه کند و محیط زیست خود را بشناسد تا بتواند با آن تعاملی غیرآسیب زا داشته باشد، در پی آزمون و خطاست و از رهگذر ویران کردن محیط زیست است که می خواهد به اهداف خود برسد. اما آنچه در رمان در بخش حفر قنات -که یک فعالیت سنتی است- مشاهده می شود تاکید بر نگاه طبیعت محور است. در مجموع در این رمان به زمین به عنوان موجودی صاحب حیات و ذی شعور نگریسته می شود، که رگ و ریشه دارد و این وظیفه ی انسان است که باید آن را بیابد. استدلال ما این است که به همین دلیل، زمین در این رمان با صنعت ادبی انسان انگاری^{۱۸} بازنمایی شده است. این استدلال مقوم بحث ما درباره ی حیات مند بودن و ذی شعور بودن زمین است. زمین موجودی است که حتی می تواند نفرین کند یعنی واکنش نشان بدهد. بنابراین نویسنده با معرفی یک الگوی سنتی، تغییر در نوع نگاه بشر از طبیعت-محوری و طبیعت شناسی به نگاهی انسان-محور و خودخواه را نشان می دهد. این انسانی است که بدون

آگاهی از طبیعت زمین همه ی آنچه را در زمین است برای خود می خواهد. از همین روست که راوی داستان بی اندازه مشتاق دیدن مقنی است. و برای دیدن او که در ظاهر یک انسان معمولی است حاضر است سختی راه صحرا و همچنین سختی پایین رفتن از دهانه ی قنات را تحمل کند و حتی حاضر نیست صبر کند تا وقت ناهار مقنی فرا رسد و او را در بیرون قنات ببیند. این اشتیاق راوی که چند بار در رمان بر آن تاکید می شود، بسیار دلالتمند است و نویسنده به این طریق الگویی از تعامل با محیط زیست را معرفی می کند که می تواند راهگشای بشر در همه ی دوران ها باشد.

اما اصلاحات ارضی به معنای محدودتر آن و با در نظر گرفتن دلالت صریح آن در رمان "نفرین زمین" به تغییر در شکل مالکیت زمین اشاره دارد. این موضوع کلان و فراگیر در سطح کشور اولین دستمایه ی نویسنده برای ساختن معنا در این رمان است. تغییر در مالکیت یعنی تغییر نظام ارباب رعیتی به نظام خصوصی، که همه ی افراد دارای ملکی شخصی هستند و در پی آن نام آنها از رعیت به دهقان تغییر می کند. اما این تغییر تنها در تبدیل مالکیت زمین به مالکیت خصوصی باقی نمی ماند.

در سطحی دیگر تغییر در شکل مالکیت زمین به معنای تغییر در باور مردم نیز هست، یعنی باور به اینکه جور دیگری می توان بود. این اولین شرط تفکر دوران نوسازی و تجدد است. زیر سوال بردن؛ که اینجا از طریق زیر سوال بردن شکل مالکیت زمین اتفاق می افتد. اینکه به شکل دیگری هم می توان روی زمین کار کرد، این موضوع را به ذهن متبادر می کند که به شکل دیگری هم می توان زندگی کرد و سوال هایی از این دست که دنبال آن خواهد آمد. مثل اینکه می توان در عقاید قدیم تجدید نظر کرد و تجدید نظر در عقاید قدیم اولین مرحله یک اتفاق از جنس تجدد است. به عبارت دیگر اصلاحات ارضی اولین زمینه ای است که می تواند مبنای ورود ارزشهای تجدد و دوران جدید به زندگی مردم شود. اصلاحات ارضی بهانه ای است که می تواند باعث ایجاد اصلاحات در رفتار، آداب و رسوم و تغییر سبک زندگی شود. در این رمان نویسنده با دستمایه قرار دادن کشاکش مدنیت و روستائین و نیز بحث اصلاحات ارضی نشان می دهد که اصلاحات ارضی چگونه زمینه ساز ورود اجتماعات روستایی ایران به دوران تجدد شد.

از سویی دیگر نوع مالکیت زمین برای افراد جامعه روستایی هویت بخش است. در رمان می خوانیم که پیرزن (ارباب ده) زمین گیر است. زمین گیر بودن پیر زن کارکردی کنایی دارد. پیرزن (بی بی) که ارباب روستا هم هست، هویت خود را از زمین و املاکش کسب نموده است؛ چندان که پسر او اشاره می کند: "بی بی اگر به شهر رود دیگر بی بی نیست". بنابراین، ملاحظه می شود که چگونه زمین و محیط زیست بی بی به او هویت داده است. و این هویت اجتماعی با اصلاحات ارضی از بین خواهد رفت. زیرا هویت اجتماعی بی بی و حتی مدیر در گرو تملک زمین و آسیاب بادی است که سالهاست هویت آنان را حفظ کرده است. و حالا اصلاحات زمین و آمدن ماشین یعنی فراموش شدن هویت آنها یا تغییر هویت بی بی و مدیر. به ویژه مخالفت مدیر با آسیاب برقی بیش از آنکه مخالفتی با ریشه های اقتصادی باشد ریشه در جایگاه و منزلت اجتماعی او دارد که با آمدن آسیاب برقی از بین خواهد رفت.

۲.۶. عنوان رمان

آخرین موضوعی که در این مقاله به آن پرداخته می شود، عنوان اثر است. نفرین زمین عنوانی دلالتمند است و همچنان که در خود رمان به آن اشاره می شود حاکی از یک تفکر کهن و تاریخی در بین مردم است؛ هنگامی که اهالی زمین با زمین بد رفتاری کنند و به بیان دیگر حرمت آن را حفظ نکنند، زمین اهالی خود را نفرین خواهد کرد. نفرین زمین همین است که امروز اهالی این روستا و نیز در سراسر جهان مشاهده می کنیم. تغییراتی (اصلاحاتی) بر روی زمین که از سطح خرد مانند تبدیل قبرستان به مدرسه تا سطح کلان که همان اصلاحات ارضی است باعث شده تا به قول عمو میرزا زمین بار دیگر قهرش را مانند آنچه نشان دهد که با قوم عاد و ثمود کرد. این نفرین امروزه خود را با اشکال نمایان تری مانند سیلاب های مهیب، باران های اسیدی و آسیب های زیست محیطی از این دست نشان داده است، که همه ی آنها در اثر تعدی انسان به حریم ممنوع محیط زیست روی می دهد. این آثار را به قول لاکاپرا (۱۹۹۸) در پارگی حافظه تاریخی ملل می توان مشاهده کرد. این پارگی در حافظه تاریخی سبب می شود که مسیر و نقشه زندگی ایرانیان به کلی تغییر کند. از جمله آنکه گسترش زندگی شهری در ایران تحولات زیادی را ببار آورد و نوعی گسست را با زندگی سنتی ایرانیان بوجود آورد و پارگی حافظه

تاریخی در همین مکان رخ داده است چراکه امروز بسیاری از ایرانیان از لجام گسیختگی در گسترش زندگی شهری ناخشنودند.

۳. نتیجه‌گیری

از دستاوردهای این مقاله می‌توان به ترکیب رویکردهای جامعه‌شناسی تاریخی، مطالعات فرهنگی و ارتباطات برای درک موقعیت زمانی و تاریخی تولید رمان نفرین زمین اشاره کرد. اگر چنین ترکیبی را انتخاب نمی‌کردیم متوجه نمی‌شدیم چرا آل احمد در دهه ۱۳۴۰ به درک تخریب طبیعت رسیده بود. همچنین متوجه نمی‌شدیم که اثر او از سازوکارهای ارتباطی تولید متن رسانه‌ای رمان برای انتقال مفهوم خطر تخریب طبیعت استفاده کرده بود. همچنین متوجه نمی‌شدیم که رویکرد انتقادی از نوع مطالعات فرهنگی، وی را متوجه روابط قدرت میان منظومه‌های تصمیم‌گیری غیر روستایی برای اجرا اصلاحات ارضی در روستاهای ایران کرده بود.

در این مقاله با استفاده از رویکرد بوم‌گرایانه در خوانش اثر و با استفاده از رویکرد ترکیبی جامعه‌شناسی تاریخی، مطالعات فرهنگی و ارتباطات، ملاحظه کردیم که چگونه نگاه انسان‌محور به محیط زیست می‌تواند زندگی انسان را و پیرو آن فرهنگ چندین هزار ساله‌ی او را در سراسیمه‌ی سقوط و لجام گسیختگی قرار دهد. خوانش رمان نفرین زمین با دیدگاه بوم‌گرایانه، بسیاری از ابعاد و دغدغه‌های نویسنده‌ی این رمان درباره‌ی محیط زیست را برای ما روشن ساخت. همچنین رویکرد بوم‌گرا با مفاهیم اساسی خود کمک کرد تا بسیاری از جنبه‌های مغفول متن اهمیت خود را نمایان سازد و نشان داد که انتخاب این رویکرد برای تحلیل معنا در این رمان انتخاب صحیحی بوده است. باید تاکید کرد که با رویکردهای مختلف مانند رویکردهای جامعه‌شناسی تاریخی و تحلیل گفتمان نیز می‌توان این رمان را نقد کرد. در این رمان دخالت انسان در محیط زیست طبیعی خود در سه محور کلی مطرح می‌شود: رابطه متباین روستا و شهر، ورود ابزار آلات جامعه صنعتی و اصلاحات ارضی. راوی داستان ضمناً با استفاده‌ی استعاره‌ای از مفاهیم به خواننده اجازه می‌دهد که مفهومی مثل اصلاحات ارضی را فراتر از یک قانون مصوب در نظر بگیرد و همچنین با استفاده از مجاز، ماهیت طبیعت نشناس تراکتوری که هیچ حد و مرزی نمی‌شناسد را به عنوان نمونه‌ای از انبوه ماشین‌آلاتی که امروزه حضور خود را در زندگی بشر تثبیت کرده است، زیر سوال می‌برد.

در این رمان نویسنده با استفاده دلالتمند از مکان های مختلف و نیز در نگاه کلی تری با بستر قرار دادن زمین پیرنگ داستان خود را طراحی می کند و نشان می دهد که چگونه محیط زیست ارتباطات انسان ها را شکل می دهد و تغییر آن نیز چگونه بر جنبه های فرهنگی و اجتماعی انسان ها تاثیر می گذارد. همچنین نشان می دهد که "فرهنگ" چگونه با محیط زیست و انسان رابطه دارد. انسان، محیط زیست و فرهنگ مثلثی را ایجاد می کنند که با تغییر در هر یک از زاویه های آن دیگری دست خوش تغییر می شود. به بیان دیگر با دخالت انسان در محیط زیست، ناخودآگاه فرهنگ او نیز دستخوش تغییر می شود.

رمان "نفرین زمین" همچنین نشان می دهد که چگونه گفتمان انسان محور در حال قدرت گرفتن روز افزون در بین اهالی روستا است. رمان از طرفی معلم را در کسوت انسانی که فراتر از مسئولیت های اداری خود به درد انسان های امروز می اندیشد و سعی دارد انسان ها را به سرزمین سومی رهنمون سازد معرفی می کند. معلم با جنبه های انسانی خود آن نوع واقع گرایی (رئالیستی) را تداعی می کند که به صورت غیر صریح نیاز به قدرت های فرا انسانی جهت اصلاح رفتار های ناشایست ما با محیط زیست و سایر انسان ها را نفی می کند. در واقع همین انسانی که گاهی هم خطا از او سر می زند، می تواند با اندیشه در کردارهای خود و رهآوردهای تمدن جدید راهی را برگزیند، که مطمئن تر است و برای او آسیب های کمتری را در پی دارد. باید دقت کرد که معلم در رمان "نفرین زمین" علیرغم نشان دادن تمایلات متعادل خود هنوز به ثباتی هر چند نسبی در کردار نرسیده است و این خود جنبه ی واقع گرایانه داستان را تقویت می کند. زیرا انسان امروز، انسانی است که با تردید ها روزگار خود را می گذراند.

پی نوشت

1. Ecocriticism
2. ASLE
3. ISLE
4. Peter Barry
5. Glotfelty, Cheryl & Harold Fromm
6. Geetanjay Sahu

7. Jelica Tošić

8. Hayden White

۹. برخی مانند باقر مومنی (۱۳۵۹) و یا سوداگر (۱۳۶۹) دوره پیش از اصلاحات ارضی را فتودالی می‌نامند که ما با چنین دوره بندی در ایران موافق نیستیم.

10. Typology

11. Significant

12. Henri Lefebvre

13. George Lakoff and Mark Johnson

14. Signification

15. Plot

16. Metonymy

17. Metaphor

18. Personification

منابع

- آل احمد، جلال (۱۳۸۹)، نفرین زمین، فردوس: تهران.
- _____ (۱۳۸۳)، مدیر مدرسه، فردوس: تهران.
- اشرفی، ناهید؛ رنجبر، ابراهیم، پارسا، سید احمد (۱۴۰۲)، حذف و مولفه های آن در کتاب «نفرین زمین» آل احمد براساس نظریه «ون لیوون»، نشریه متن پژوهی ادبی، دوره ۲۷، شماره ۹۶، تابستان ۱۴۰۲ (صص. ۲۸۰-۲۵۵).
- امین پور، قیصر (۱۳۸۷)، گلها همه آفتابگردانند، مروارید: تهران.
- بری، پیتر (۱۳۹۲)، «نقد بوم‌گرا یا مطالعات سبز»، درباره نقد بوم‌گرا، ترجمه‌ی عبدالله نوروزی و حسین فتحعلی، گردآوری زهرا پارساپور، تهران: نشر پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- پارسا پور، زهرا (۱۳۹۱)، رویکرد نقادانه، رویکردی نو در نقد ادبی، فصلنامه علمی- پژوهشی نقد ادبی، س ۵، شماره ۱۹، پاییز ۱۳۹۱ (صص ۵-۲۶)، تهران.
- _____ (۱۳۹۲)، درباره رویکرد نقادانه، ترجمه‌ی عبدالله نوروزی و حسین فتحعلی، تهران: نشر پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- دادور، المیرا (۱۳۸۳)، بررسی و تحلیل رمان نفرین زمین آل احمد، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تبریز ۱۳۸۳، شماره ۱۹۰، صص. ۴۷-۵۶.

- درخشه، جلال (۱۳۸۴)، *جستاری در اندیشه بوم گرایی*، نشریه دانش سیاسی، دوره ۱، شماره ۱، تابستان ۱۳۸۴، تهران.
- رنجبر، ابراهیم (۱۳۹۱)، رسالت روشنفکر و نزاع سنت و تجدد در رمان نفرین زمین، زبان و ادب پارسی، پاییز و زمستان ۱۳۹۱ - شماره ۲۲۶.
- _____ (۱۳۹۲)، مطالعه و تحلیل رمان نفرین زمین بر اساس الگوهای تبیین در علوم اجتماعی لیتل، جستارهای نوین ادبی، سال ۴۶، شماره ۱۸۰ (۱۳۹۲).
- جعفری، مریم؛ مشفق، آرش؛ حجاجی کهجوق، عزیز (۱۴۰۱) بررسی تاریخی اجتماعی رویدادهای دوران پهلوی در آثار داستانی آل احمد، فصلنامه تاریخ، دوره ۱۷، شماره ۶۴ صص. ۱-۳۰، بهار ۱۴۰۱.
- سوداگر، م. (۱۳۶۹)، رشد روابط سرمایه داری در ایران؛ مرحله گسترش: ۱۳۴۲-۱۳۵۷. تهران: انتشارات شعله اندیشه.
- شعیری، حمیدرضا؛ مصباحی، مریم (۱۳۹۱)، تحلیل نقش زاویه دید در گفتمان با تحلیلی از داستان «بیرون رانده» اثر بکت، نشریه پژوهش های ادب و زبان فرانسه، سال یکم شماره ۲ (پاییز و زمستان ۱۳۹۱).
- صادقی، سودابه (۱۳۹۶)، مطالعه ورود مدرنیته در رمان نفرین زمین و خوشه های خشم، مطالعات ادبیات تطبیقی، سال یازدهم، شماره ۴۱، بهار ۱۳۹۶.
- مومنی، باقر (۱۳۵۹). مساله ارضی و جنگ طبقاتی در ایران، تهران: انتشارات پیوند.

References

- Ale-Ahmad, Jalal (2010), *The Curse of the Earth*, Tehran: Ferdows. [In Persian]
- _____ (2004), *The School Principal*, Tehran: Ferdows. [In Persian]
- Aminpour, Gheyser (2008), *All Flowers Are Sunflowers*, Tehran: Morvarid. [In Persian]
- Ashrafi, N., Ranjbar, E., Parsa, S. A. (2023). The Exclusion and its Components in Al-e Ahmad's "the Curse of the Earth" based on Van Leeuwen's Theory. *Literary Text Research*, 27(96), 255-280. [In Persian]
- Barry, Peter, (2017), *Beginning theory: An introduction to literary and cultural theory*, Fourth Edition, Manchester: Manchester University Press.
- _____ (2013), "Ecological Criticism or Green Studies", About Ecological Criticism, translated into Persian by Abdullah Nowrouzi and Hossein Fath-ali, compiled by Zahra Parsapour, Tehran: Institute for Humanities and Cultural Studies.
- Dadvar, Elmira (2004), the Study and Analysis of the Novel "The Curse of the Earth" by Al-Ahmad, Faculty of Literature and Humanities, University of Tabriz, 2004, No. 190, (pp. 47-56) . [In Persian]
- Derakhshesh, Jalal (2005), An Essay on Ecological Thought, *Journal of Political Science*, Volume 1, No. 1, Summer 2005, Tehran. [In Persian]

Glotfelty, Cheryll & Harold Fromm (Eds.), (1996), *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*, Athens and London: University of Georgia Press.

Jafari, Maryam; Moshfeghi, Arash; Hajjaji Kahjoogh, Aziz (2022) A socio-historical study of the events of the Pahlavi era in the fictional works of Al-Ahmad, *Quarterly Journal of History*, Volume 17, No. 64, pp. 1-30, Spring 2022. [In Persian]

LaCapra, Domonik (1998) *History and Memory after Auschwitz*, Ithaca, NY: Cornell University Press.

Lakoff, G., & Johnson, M. (1980) *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.

Lefebvre, H. (1991) *The Production of Space*. D. Nicholson-Smith, Oxford: Blackwell.

Momeni, Baqer (1979). *The Land Issue and Class Conflict in Iran*, Tehran: Paivand Publications. [In Persian]

Parsapour, Zahra (2012), *Critical Approach, A New Approach in Literary Criticism*, *Quarterly Journal of Literary Criticism*, Vol. 5, No. 19, Fall 2012 (pp. 5-26), Tehran. [In Persian]

_____ (2012). *About Critical Approach*, translated into Persian by Abdollah Norouzi and Hossein Fathali, Tehran: Institute for Humanities and Cultural Studies. [In Persian]

Ranjbar, Ebrahim (2012), *The Intellectual Prophecy and the Traditional vs. Modernity Encounter in the Novel "The Curse of the Earth"*, *Journal of Persian Language and Literature*, Fall and Winter 2012 - No. 226. [In Persian]

_____ (2013), *the Study and Analysis of the Novel "The Curse of the Earth" Based on Models of Explanation in Daniel Little's Social Sciences*, *New Literary Essays*, Year 46, No. 180 (2013) . [In Persian]

Sadeghi, Soudabeh (2017), *A Study of the Entry of Modernity in Iran in the Novels "the Curse of the Earth" and "the Clusters of Wrath"*, *Comparative Literature Studies*, Year 11, No. 41, Spring 2017. [In Persian]

Shaeeri, Hamid Reza; Mesbahi, Maryam (2012), *an Analysis of the Role of Point of View in Discourse with an Analysis of the Story "The Outcast" by Beckett*, *Journal of French Literature and Language Research*, Year 1, No. 2 (Fall and Winter 2012) . [In Persian]

Soudagar, M. (2010), *The Growth of Capitalist Relations in Iran; The Development Stage: 1963-1978*. Tehran: Sho-leh Andisheh Publications. [In Persian]

Tošić, Jelica, (2006), *Ecocriticism: Interdisciplinary Study of literature and environment*, FACTA UNIVERSITATIS Series: *Working and*

Living Environmental Protection, Vol. 3, No 1, 2006, pp. 43 – 50. [In Persian]

Sahu, Geetanjy. (2014). Ecocriticism- Understanding The Relationship Between Literature and Environment in Indian English Novels. *Sai Om Journal of Arts & Education: A Peer Reviewed International Journal*, 1, 23-26.

White, H. .(1987) *The Content of the Form; Narrative Discourse and Historical Representation*. Baltimore: the Johns Hopkins University Press.